

YENİÇERİ OCAĞININ İLGASI VE AMASYA'YA YANSIMALARI¹

*THE ABOLITION OF THE GUILD OF JANISSARIES AND THE REFLECTIONS TO
AMASYA*

Sadık ÇETİN

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD,
sdkctn2@gmail.com, Gaziantep/Türkiye

Ayhan DOĞAN

Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, ayhandogan@gantep.edu.tr,
Gaziantep/Türkiye

ÖZ

I. Murat devrinde kurulan ve Osmanlı Devleti'nin kazandığı parlak zaferlerde büyük pay sahibi olan Yeniçeri ocağı zaman içinde bozulmuş, devlet ve topluma zarar veren bir hale gelmiştir. Bu nedenle ilk olarak II. Osman zamanında kaldırılmak istenmişse de bu girişim II. Osman'ın katlini netice vermiştir. III. Selim devletin kötü gidişatını tersine çevirmek için yeni bir orduya olan ihtiyacı görmüş ve bu nedenle Nizam-ı Cedit adında harp sanatını bilen bir ordu kurmuştu. Fakat bu ordu da Kabakçı Mustafa İsyanı ile lağvedilmiştir. Nihayet 1826 Vaka-i Hayriye ile bu sürece son nokta konmuş ve II. Mahmut Yeniçeri ocağını kaldırmaya muvaffak olmuştur. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra pek çok yeniçeri idam ve sürgün edilmiştir. Vaka-i Hayriye'nin payitahttaki büyük etkisinin yanında taşraya da yansımaları olmuştur. Bu çalışmada Yeniçeri ocağının kaldırılmasının Amasya'ya etkileri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yeniçeri ocağı, Vaka-i Hayriye, Amasya

ABSTRACT

The Guild of Janissaries, which was established at the era of Murat I and had lots of shares in the gorgeous victories of the Ottoman State, was degenerated in time and started to be harmful to not only the state but also to the society. Therefore, it was intended to be abolished during Osman IInd period, but this attempt ended by the regicide of Osman IInd. Selim IIIrd saw the need of a new army to reverse the bad trajectory of the state and so he established an army named as Nizam-ı Cedit (New Order) which knew martial art. However, this army was repealed by Kabakçı Mustafa riot, as well. Eventually, Mahmut IInd put a full stop to this process by Vaka-i Hayriye (the Auspicious Incident) in 1826 and was able to abolish the Guild of Janissaries. After the abolishment of the Guild of Janissaries lots of janissaries were executed and exiled. The Auspicious Incident (Vaka-i Hayriye) had also reflections on provinces alongside the capital city. In this study the effects of the abolition of the Guild of Janissaries in Amasya were examined.

Key Words: The Guild of Janissaries, The Auspicious Incident, Amasya

¹Bu makale Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD'de Doç. Dr. Ayhan DOĞAN danışmanlığında Sadık ÇETİN tarafından çalışılmakta olan III. Selim ve II. Mahmut Dönemlerinde Amasya "Merkez Taşra Münasebetleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. Yüzyılın başları Osmanlı Devleti'nin hem içerde hem de uluslararası arenada ciddi sorunlarla karşılaştığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte Osmanlı Rus savaşları döneme damgasını vurmuş ve bu savaşlarda yaşanan başarısızlıklar merkezi idareyi yeni arayışlara itmiştir. Söz konusu başarısızlığın temel nedeni orduda yaşanan düzensizlikti. Bu nedenle *fenn-i harble* talimli yeni bir ordu kurulmaya çalışılmıştır. Ancak her yeniliğin önündeki en büyük engel olan Yeniçeri ocağı bu yeniliklerin hayata geçmesine engel olmuştur. III. Selim zamanında kurulan ve Napolyon Bonapart'ı Akka Kuşatmasında mağlup eden Nizam-ı Cedit ordusu da bu tepkiden nasibini almış ve Kabakçı Mustafa İsyanı ile kaldırılmıştır. Bu süreçte yeniçeriler payitahtta etkin bir güç haline gelmiştir. II. Mahmut 1808 yılında tahta geçince Nizam-ı Cedit ocağından kalanları tekrar toparlayarak Sekban-ı Cedit adında bir ordu kurmuştur. Ancak bu girişim de aynı akıbete maruz kalmıştır. Bu gelişme sonrasında uzun süre yeni bir teşebbüste bulunulmamıştır. 1826 yılında Eşkinci ocağı adında yeni bir ordu için adımlar atılmıştır. Eşkinci ocağının kurulması öncesinde gerekli fetvalar alınmıştı. Ancak bu fetvalar Yeniçeri ocağının tepkisinin gün yüzüne çıkmasına engel olamamıştır. Yine isyan çıkmış ve bu isyana karşı Yeniçeri ocağı kışlaları topa tutularak kadim ocak ortadan kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması ıslahatların önündeki en büyük engelin ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. Bu nedenle diğer yeniliklerden daha önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişmenin İstanbul'da büyük bir etkisi olmasının yanında taşraya da yansımaları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında merkez taşra münasebetlerinin değerlendirilmesinde ıslahatların taşrayı nasıl etkilediği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun çözülmesinde döneme ait şeriye sicilleri önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu çalışmada Vaka-i Hayriye olarak tarihte yerini almış olan Yeniçeri ocağının kaldırılmasının Amasya sancağındaki etkisi ele alınmıştır.

2. KADİM OCAĞIN ÇÖKÜŞÜ “VAK'A-İ HAYRİYE”

II. Mahmut tahta geçtikten sonra Nizam-ı Cedit ocağının kurulmasında önemli hizmetleri bulunan Abdurrahman Paşa'yı talimli askerleri toplaması ve İstanbul'a getirmesi konusunda görevlendirmiştir. Abdurrahman Paşa, toplayabildiği talimli askerlerle İstanbul'a gelmiş ve bunlardan Sekban-ı Cedit adında bir ocak kurulmuştur. Bir müddet sonra Sekban-ı Cedit asker sayısı dört bine kadar çıkmıştır (Çadircı, 2013:59). Ancak Nizam-ı Ceditte olduğu gibi Sekban-ı Cedit de yeniçerilerin ihtilaline neden olduğu için derhal kaldırılmıştır (A.Ş.S. 67, 76/2; Gökbilgin, 1997:327). Bu olaydan sonra II. Mahmut Vaka-i Hayriye olarak bilinen 1826 senesine kadar yeni bir girişimde bulunmamıştır.

1826 senesine gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Eflak-Boğdan ve Sırbistan meselesi gibi bazı sorunlar devam etmekteydi. Ayrıca Yunan isyanı konusunda Osmanlı Devleti'ne dayatmak istediği maddeler tamamıyla Osmanlı ordusunun düzensizliğinden kaynaklanmaktaydı. Ordunun içinde bulunduğu durum Rusya için bir cesaret kaynağı haline gelmişti. Özellikle Yunan isyanı için gönderilen askerlerin görüntüsü sanki gündelikçileri andırmaktaydı. Bu durumun sona erdirilmesi için tek yol muntazam askerlerin tertip edilmesiydi (Ahmet Lütfi, 1290:126).

Aslında devlet öteden beri talimli asker konusunda ciddi bir ihtiyaç hissetmekteydi. Nitekim I. Mahmut “*usul-i hikem fi nizâmü'l-ümem*” adlı eseri tercüme ettirmiş ve ardından İtalyancadan *fenn-i harbe* dair bazı risaleleri Türkçeye çevirtmişti. III. Mustafa zamanında bazı layihalarla tophanede bir takım ıslahatlara girişilmişse de Rus harbi bu ıslahatları neticesiz bırakmıştı. I. Abdülhamit zamanında ise sürat topçularının çoğaltılmasına çalışılmıştı. Özellikle Nizam-ı Cedit döneminde talimli bir ordu olan Nizam-ı Cedit ordusu kurulmuş olsa da Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda tüm bu çalışmalar lağvedilmiştir (Es'ad, 1239:9-10; Cevdet, 1309:146).

Gerek savaş meydanlarındaki başarısızlıklar gerekse isyanların dindirilmesi konusundaki alınan neticeler talimli askerin varlığını bir zaruret haline getirmiştir. Yeni bir ordunun kurulması konusunda en büyük çekincenin yine yeniçeri zorbalarının takınacağı tavır olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yeni bir ordu işine girmeden önce tepki göstereceği düşünülen bazı zorbalar ya nefyedilmiş ya da idam edilmişlerdi. Özellikle halkın yeniçerilere duyduğu nefretin büyüklüğü dikkate alınarak Eşkinci adıyla yeni ve talimli bir birlik kurulmasına karar verildi (Cevdet, 1309:146-147).

Ancak yeniçerilerin uzun süreden beri devam eden “*illet-i fesadiye*” lerini bertaraf etmek adına fetvahanede umumi meclisler kurulmuştur (Lütfi, 1290:126). Gerekli fetvaların alınmasından sonra Eşkinci ocağının kurulması için İstanbul'da bulunan 51 yeniçeri ortasından 150'şer asker seçilerek toplam 7650 nefer eşkinci askerin yazımına karar verilmiştir. Bunlar hakkında bir layiha hazırlanmıştır (Cevdet, 1309:148).

12 Haziran 1826'da Et Meydanı'na çıkarılan eşkinici askerleri ile ilk talimler başlamıştır. Bu talimler Mısır askerlerinden olup Mısır'dan Mora'ya giderken bir gemi kazası neticesinde İstanbul'a gelen Binbaşı Davut Ağa ve iki talimli asker tarafından yaptırılmıştır (Cevdet, 1309:151). Bunun üzerine İstanbul kahvehanelerinde karşı propagandan başlamış ve ulemanın verdiği fetvalara rağmen talim usulünün dine aykırı olduğu yayılmaya çalışılmıştır (Karal, 2011:146). Birer ikişer Et Meydanı'na çıkan yeniçeriler gece saat altı sıralarında toplanarak bir kısmı Ağa Kapusuna hücum etmişlerdir (Lütfi, 1290:137; Es'ad,1239:71). Ağa Kapusundaki yeniçeri kalabalığından ne istedikleri sorulduğunda “*biz burada talim etmeyiz bizim usul-i kadimemiz destiye tüfenkle kurşun atmak ve keçeye kılıç çalmaktır buna bâis olanları isteriz*” dediler. Bu haber üzerine “*biz bu işe şevket-i İslamiyeyi te'yid için kitab ve sünnete tatbik ile başladık. Bu mesele-i şer'iyenin ihlaline bir vechle cevaz vermeyiz bihavlillâh-i teâla cümlesini kahr ü tedmir eylemek üzere sel-i seyf ittihad etmişizdir*” şeklinde cevap verilmiştir (Es'ad,1239:75; Cevdet, 1309:156-157; Lütfi, 1290:138). Baskın yapan yeniçeriler bâb-ı âli ve ağa kapusunda yüklü miktarda mücevher yağma etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı Anadolu ve Rumeli tarafına kaçmıştır. Firarilerin yakalanması için ferman çıkarılmıştır (A.Ş.S. 72, 34/2).

Bu sırada II. Mahmut, kılıcını kuşanarak tebdil-i kıyafetle sahil sarayından Topkapı Sarayı'na geçmiştir. Sadrazam, şeyhülislam, ulema ve devlet adamları ile yaptığı görüşmede isyancıların katli konusunda hükmi-î şer'îyi sormuş ve ulema ittifakla katledilmelerinin meşru olduğunu bildirmiştir. İstişarenin sonunda II. Mahmut hırka-i şerif dairesine geçip liva-i şerif çıkarmış, sadrazam ve şeyhül islama teslim etmiştir (Es'ad,1239:78-79; Cevdet, 1309:157-158) Akabinde İstanbul ve bilad-ı selasenin her semtinde “*İslam olanlar liva-i saadet tahtında müctemi ve envar-ı itaat-i imam-ı müslimin ile mültemi olsunlar*” nidasıyla münadiler gönderilmiş ve görevlilerin tayiniyle İstanbul mahkemesinde bulunan muhızrlar bile mahalle mahalle gezerek imamlara toplanma emrini tebliğ etmişlerdir (Es'ad, 1239:80).

Gönderilen askerler ile yeniçeri kışlaları muhasara edilmiş, öncelikle Kara Cehennem İbrahim Ağa yeniçerilere nasihatta bulunmuşsa da faydası olmamış ve Topçu ocağı yeniçeri kışlalarını topa tutmaya başlamıştır. Kışlanın girişindeki büyük kapının bir tarafı kırılmış, diğer kanadının da açılmasıyla içeri girilmiştir. Bu sırada Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın ayağına kurşun isabet etmiştir. On on beş defa atılan salkımlı toplarla kışlalar yanmaya başlamıştır (Lütfi, 1290:140). Bu arada eşkıyanın bir kısmı öldürülmüş diğerleri ise perişan bir halde kaçmıştır. Eşkıyanın mağlup olduğu haberi geldiğinde Sultan Ahmet Camii'nde bulunan devlet erkânı şükür secdesine kapanmıştır (Cevdet, 1309:164; Lütfi, 1290:141).

II. Mahmut, Yeniçeri ocağının kaldırıldığını bir hatt-ı hümayunla ülkenin her tarafına ilan etti. Ferman, Sultan Ahmet Camiinde Liva-i Şerifin bulunduğu minberin altında Es'ad Efendi tarafından okundu (Lütfi, 1290:143). Böylece asırlardır devletin şanını yücelten, son dönemlerde ise bir eşkıya guruhundan farksız bir görüntü veren Yeniçeri ocağı tarihe karışmış oluyordu.

Tarihimizde Vaka-i Hayriye olarak geçen bu hadise hakkında şairler tarih düşürme geleneği ile şiirler yazmışlardır. Bunlardan en meşhuru Keçeci-zâde İzzet Molla'nın şu dördlüğüdür: (Cevdet, 1309:165)

Tecemmü' eyledi Meydan-ı Lahme

İdüb küfrân-ı nimet nice bağı

Koyup kaldırmadan ikide birde

Kazan devrildi söndürdü ocağı

Vaka-i Hayriye sonrasında isyancılar bir bir yakalanmış ve idam edilmişlerdir. Bunlardan bir kısmı ise sürgün cezasına çarptırılmıştır. Yaklaşık yirmi bin kişi değişik yerlere sürgün edilmiştir. Es'ad Efendi, İstanbul ve taşrada idam edilen yeniçeri sayısının altı bin olduğunu ifade etmektedir (Cevdet, 1309:179).

Taşrada bulunan önemli sayıdaki yeniçeri askeri de ayrı bir sorun olarak bulunmaktaydı. Gönderilen fermanla taşrada bulunan Yeniçeri ocakları da ortadan kaldırılmış ve yeniçeri isminin her hangi bir şekilde ağza alınması yasaklanmıştır. Bu noktada vaka-i hayriyenin taşradaki yansımalarına bakmak icap etmektedir.

3. YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASININ AMASYA'YA YANSIMALARI

Yeniçeri ocağının ilga edildiğine dair ferman zilkade ayının hemen başlarında Amasya'ya ulaşmış ve halka ilan edilmişti. Söz konusu vesika uzunca bir ferman olmakla birlikte yüzyıllardır devletin başına bela olan bir guruhun uzun süren tarihinin de sonunu ifade etmekteydi. Sultan Ahmet Camiinde üzerinde liva-i şerifin bulunduğu minberin altında okunan bu fermanla devlet yeni bir döneme adım atmıştır. Fermanla devletin kurulmasından itibaren doğu ve batıdaki gelişmesi cihat ve gaza kılıcı sayesinde olduğu ifade edilerek

Yeniçeri ocağının ilk ve orta zamanlarındaki fütuhatından bahsedilmektedir. Kazanılan zaferlerde ordunun ulü'l-emre itaati özellikle belirtilmektedir. Ancak yüz yıldan beri yaşanan savaşlarda yeniçerilerin itaatsizlikleri mağlubiyeti netice vermiştir. Bu durum düşmanların da cesaretini artırmakta ve İslam beldelerinin tamamen düşman eline geçmesine fırsat vermektedir. Bu açıklamalardan sonra kurtuluşun tek yolunun talimli askerlerden geçtiği ifade edilerek Yeniçeri ocağının katlettiği padişahlardan bahsedilmekte ve kurulan eşkinci ocağına karşı 15 Haziran Perşembe gecesi ocaklı tayfasının isyan ettiği bildirilmektedir. İsyancılara karşı gönderilen askerin bu ihtilali bastırıldığı belirtilmiştir. İsyan sırasında yapılan yağmalar ve zulümlerin yanında bir kısım isyancıların Mushaf-ı Şerifi yırttıkları özellikle ifade edilmiştir. Bunlardan bir kısmının ise haç taktıklarına yer verilmiştir. Artık isyancı bir güruh haline gelen Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması *inayet-i ilâhiyenin bir semeresi ve mucize-i risâletin bir neticesiydi*. Böylece *yeniçerilik namı külliye ortadan kalkub ânın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ünvanıyla din ve devlete yarayacak ve gaza ve cihadda düşmana cevab virecek asakir tahrir ve tertib olunacaktı*. Ayrıca bir daha lisana alınmayacak olan yeniçerilik tamamen kaldırıldığı için Yeniçeri ortalarına ait olan kazan ve tüm orta malı sayılarak kale ve cebahaneye teslim edilecekti (A.Ş.S. 72, 36/1).

Ocağın kaldırılmasına kadar Der-saadet'de olduğu gibi taşrada da yeniçerilerin uygunsuz hareketleri görülmektedir. Örneğin, Nizam-ı Cedit için asker tahriri sırasında yeniçeriler mahkemeyi basıp asker tahrir için yazılan künye defterini yırtmışlardı (Hüsameddin, 2007:70). Ayrıca bir şekilde bağ bekçiliği elde eden bir yeniçeri, bağ sahipleri zarar ettiği zamanda bile ücretinin kat kat fazlasını almaktaydı. Yeri gelirse “*ot ve kurşun parası*” namı altında üzümün tamamına el koymaktaydı (Mustafa Vazıh, 2014:23). Özellikle 1824 senesinde yaşanan bir olay Amasya'da yeniçerilerin cüretlerinin ne raddeye vardığını göstermesi açısından önemlidir. H.1240/M.1824 senesinde bir yeniçeri Saraçlar Çarşısında alacağı nedeniyle bir medrese talebesiyle tartışmış ve onu silahla yaralamıştı. Talebe “*yaramda bir şey yok ölsem de kalsam da hakkım sana helal olsun*” dese de yeniçeriler Amasya medreselerinde binden fazla talebenin olduğunu, bunların birleşerek kendilerine zarar verebileceklerini düşünerek Bayazıt Medresesini basmış yaralı talebe, talebe temsilcisi Mustafa Efendi ve kendi halinde ilimle meşgul altı medrese talebesini öldürmüşlerdir. Şehit edilen talebeler için bir mersiye yazılmıştır (Mustafa Vazıh, 2014:78-79).

Yeniçeriliğin kaldırıldığı ve yeniçeri, zağarcı, turnacıbaşılık, serdarlık ve yoldaşlık tabirlerinin kullanılmasının yasaklandığını bildiren fermanın Amasya'ya ulaşmasının ardından emrin halka tebliğ edildiği ve karara itaat edileceğine dair Amasya'dan bir ilam gönderilmiştir. Es-seyyid Mustafa Vehbi imzasıyla gönderilen ilamda fermanın ahali huzurunda okunduğu ve ferman gereğince hareket edileceğine dair cümlenin taahhütte buldukları belirtilmektedir (BOA.HAT.291/17405-H). Sivas Eyaleti genelinde aynı şekilde taahhütnameler alınmış ve Sivas Valisi Seyyit Mehmet Paşa tarafından İstanbul'a bildirilmiştir (BOA.HAT.291/17405).

Vaka-i Hayriye sonrasında taşrada bulunan bazı yeniçerilerin idam edildiği kiminin ise değişik bölgelere sürgün edildikleri görülmektedir. Sivas valisi Mehmet Paşa, bizzat Tokat'ta bulunmak suretiyle gelişmelere nezaret ederken Amasya'daki faaliyetler için mühürdarı Hüseyin Bey'i göndermiştir. Bu süreçte Amasya müftisi, ayanı ve vücuhunun ihbarları üzere Amasya'da sekiz yeniçeri idam edilmiştir (BOA.HAT.292/17419; A.Ş.S. 72, 101/1). İdam edilen şahıslar hakkında ayrı ayrı tanzim edilen ilamlarda kaldırılmış olan Yeniçeri ocağı mensuplarından ilgili şahısların *ocağ-ı menhusanın gayret-i batılasında* oldukları ifade edilmekte ve bu gibi şahısların idamları hakkında irade buyrulduğu belirtilmektedir. Bunlar İcad Mustafa Ağa (BOA.HAT.293/17470), Kuğu Abdurrahman Alemdar (BOA.HAT.293/17470-A), Serdengeçti Memooğlu Hasan Ağa (BOA.HAT.294/17498), Mehmet Kör Odabaşı (BOA.HAT.294/17499; A.Ş.S. 72, 100/4), Mandıra Abdullah Alemdar (BOA.HAT.294/17513-B), Kurşunluoğlu İsmail Alemdar (BOA.HAT.294/17513-C), Kel Mehmetoğlu Mustafa (BOA.HAT.294/17513-D), Kethüdaoğlu Mehmet Alemdar (BOA.HAT.294/17513-F) adlı yeniçeri mensuplarıydı. 2 Haziran 1827 tarihli bir belgede idamları için buyruldu gönderilenler listesinde Hüseyin Alemdar adlı birinin olduğu görülmektedir. Ancak gerek idam ilamlarında gerekse idamlar hakkında yazılan yazılarda sekiz idamın yaşandığı belirtilmektedir. Hüseyin Alemdar'ın ise idam edilenlerin silahlarının bulunduğu listede de adı geçmektedir. Bu durumda Amasya'da dokuz idamın yaşandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında Haseki Abdullah Ağa, Evkatlıoğlu Mehmet Ağa, Hamamcı Ömer Ağa, Hacı Rucoğlu el-hac Hasan Ağa, Kasap Kadiroğlu Hacı Ali Ağa Ankara ve Çorum ve Niksar'a sürgün edilmişlerdir. Zanalı Hacı Mahmut, Gaffarın Halil ve Cebeci Babucoğlu ise firar etmişlerdir (A.Ş.S. 72, 101/1).

İdam edilen ve firar eden yeniçerilerin silahları 23 Zilkade 1242 (18 Haziran 1827) tarihinde mahkeme ve ahalinin marifetiyle sayılmış ve sicile kaydedilmiştir (A.Ş.S. 72, 99/1). Buna göre silah listesi şu şekildedir:

Tablo 1. İdam Edilen ve Firar Eden Yeniçeriler ve Silahları

Haseki İcad Mustafa (Maktul)	Sarı teneke takımlı Demir İslambolü Kara Hisar kara takım karabina Dört adet teneke bilezikli sarma kaval tüfenk Defa sarı bilezikli kaval tüfenk Meşin palaska kabak Kara takım pirse piştov
Mandır Abdullah Alemdar (maktul)	Sarı takım pirze piştov Kalkandelen pirze birinin ağzı simli ve biri sade piştov Üç adet sim bilezikli çeşhane kasa tüfenk Sim kabzalı kara kanlı Edremid bıçağı Meşinli palaska mea kabak
Kurşunluoğlu İsmail Alemdar (maktul)	Sarı taslı Karahisari piştov Köhne piştov kuburu Teneke bilezikli Orhan çeşhanesi tüfenk
Kel Mehmetoğlu Mustafa (maktul)	Sim bilezikli ve demirli piştov Şam demiri sim kabzalı kebir bıçak Yedi adet sim bilezikli dağılı kundağında tüfenk
Memooğlu Hasan Ağa (maktul)	Ağzı sim kılıç Sim kablı iki adet sim bilezikli pirze piştov
Hüseyin Alemdar (maktul)	Kabl sim demiri ham pala
Zanalı Hacı Mahmut Alemdar (firari)	İki adet sim bilezikli çeşhane tüfenk Sarı Karahisari sağır kıta piştov Sarı pirze piştov Kara kabzalı tahta kınlı kebir bıçak Demir topuz Sim bilezikli Venedük piştov Meşin palaska Derununda cebehane memlü kabak

Yeniçeri ocağının kaldırılmasına karşın devletin her bölgesinde Amasya'daki kadar itaatkâr bir tavır sergilenmediği anlaşılmaktadır. Örneğin Ayıntab sancağında uzun bir mücadele dönemi yaşanmış ve yeniçeri isyanları devleti bir hayli uğraştırmıştır. Öyle ki yeniçeriliği devam ettirmek isteyen eşkıyanın tasfiyesi için ahalinin yardımı istenmekteydi. Bu nedenle isimleri belirlenen eşkıyanların mahalle içlerinde korunması durumunda nezir ödenmesi kararlaştırılmıştır (Ayıntab Şeriye Sicili 142, 49/1). Bu süreçte Bosna sancağında da ciddi sorunların yaşandığı görülmektedir (BOA. DVN.MHM.d.242/200-652, 202-653,204-654, 206-655, 220-666). Amasya'nın yanı başında bulunan Tokat ve Zile'de ise toplam 32 kişi idam edilmiştir (BEŞİRLİ, 2005:385).

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra yeniçerilikle ilgili tüm kurumlar lağvedilmiştir. Yeniçerilikle ilgili olan Bektaşilik tarikatı bu kapsamda değerlendirilmiş ve birçok Bektaşî şeyhi sürgün edilmiştir. Bu noktada yaşanan sürgünlere değinmek gerekmektedir.

4. SÜRGÜNLER VE AMASYA

Yeniçeri ocağının kurulmaya başlandığı sıralarda ümeradan bir kısmı devrin önemli şahsiyetlerinden Hacı Bektaş-ı Veli'ye giderek tanzim edilecek askerler için dua istemişlerdir. Hacı Bektaş-ı Veli, gelenleri kemal-i hürmetle karşılamış ve kendi ridasından bir parçayı bunlara vermiştir. Onlar da aba parçasını hürmeten başlarına takmışlardır. Bu suretle o günden beri Yeniçeri ocağı kendilerini Bektaşî olarak kabul etmiş ve başlarındaki keçeleri bundan kalma bir adet olarak benimsemişlerdir. Bektaşî tarikatına bağlılıkları nedeniyle Yeniçerilere *taife-i bektâşiyân* da denilmiştir. Bu nedenle Bektaşî tarikatı ortada kaldığı sürece yeniçeriliğin kalkmamış gibi görünmesinden çekinilmekteydi. Ayrıca şer-i şerife aykırı olan faaliyetleri başlı başına kapatılmasına yeterli bir gerekçe teşkil etmesi nedeniyle Bektaşîliğin yasaklanmasına karar verilmiştir (Lütfi, 1290:149-150; Cevdet, 1309:179-180). Bu süreçte bazı bektâşî şeyhleri idam edilmiş bir kısmı da *tashih-i itikad* için Hadim, Birgi ve Kayseri gibi ulema merkezlerine sürgün edilmiştir. Ayrıca altmış sene öncesi itibarıyla inşa edilmiş olan tekkeleri yıkılmıştır (Cevdet, 1309:182; Karal, 2011:150).

Bu süreçte önemli bazı mühim Bektaşî şeyhlerinin de Amasya'ya sürgün edildiği görülmektedir. Nitekim vaka-i hayriyeden birkaç gün sonraya tarihlenen bir fermanla İstanbul yakınlarındaki Kara Ağaç Tekkesi'nde bulunan Derviş Yusuf, Derviş Ali, Derviş Hacı Talip, misafir Hacı Süleyman, Derviş Hacı Hasan, Derviş Mehdi ve misafir Derviş Mehmet Amasya'ya sürgün edilmişlerdir. Bu dervişlerin namaz ve orucu terk ettikleri, şeriatın uzaklaştıkları belirtilerek *te'dib* edilmeleri ve itikatlarını düzeltmeleri amacıyla sürgün

edildikleri belirtilmektedir. Amasya naibinin ferman olmaksızın bunları serbest bırakmaması, müftünün ise vereceği nasihatla dervişlerin itikatlarının düzeltilmesine gayret etmesi istenmiştir (A.Ş.S. 72, 43/2).

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşî tekkeleri, şeyh ve derviş namı taşıyanların durumlarını araştırmak amacıyla Rumeli'ne Mir Ali memur edilmiştir. Mir Ali, Edirne üzerinden Dimetoka'ya ulaşır Kızıl Veli Sultan Tekkesi ve Mürsel Baba Zaviyesinde bulunan dervişleri teftişinde dervişlerin dini meselelere dair sorulan sorulara cevap veremediklerini ve şeriatı bırakarak dalalet yoluna saptıklarını belirten raporlar göndermiştir. Söz konusu tekkelerde bulunan hizmetkârlar kefile bağlanarak salıverilmiş, saf dil ahalinin zararlı fikirlere kapılmamaları amacıyla Derviş Mustafa ve Ali Çocuk adlı iki kişi *makarr-ı ulema*'dan Amasya'ya sürgün edilmiştir (A.Ş.S. 72, 82/1). Ayrıca, Kırşehir Mucur Kasabasındaki Hacı Bektaş Şeyhi'nin (A.Ş.S. 72, 91/2; BOA.C.EV.236/11793) ahalinin ifsadına yönelik faaliyetlerde bulunması, Ahmet adlı şahsın ise *zamane Bektaşiliğini* devam ettirmesi (A.Ş.S. 73, 75/4) nedeniyle Amasya'ya sürgün edildiği görülmektedir. Anlaşılan o ki devlet Yeniçeri ocağının kaldırılmasından iki yıl sonra bile Bektaşîler üzerindeki takibatını devam ettirmekteydi. Bunda hiç şüphesiz Bektaşîlerin yeniçeri artıkları üzerindeki etkilerinden çekinilmekteydi.

Bektaşîlerin nefy fermanlarında rafizi yoluna saptıklarından bahisle ıslah olmaları için sürgün edildikleri belirtilmektedir. Ancak aynı günlere tekabül eden diğer sürgün fermanlarında ise bu tarz ifadeler yerine *hilaf-ı rıza* hareketlerden bahsedilmektedir. Örneğin Vaka-i Hayriye'den kısa bir süre sonra 6 Temmuz 1826 tarihinde İstanbul'dan Amasya'ya sürgün edilen Tophane Nazırı Mehmet Sadık Efendi'nin nefy fermanında bu tür ifadeler kullanılmıştır (BOA.C.AS.770/32599, A.Ş.S. 72, 41/1). Vaka-i hayriyenin hemen akabinde ve İstanbul'dan yapılan bu sürgünün Yeniçeri ocağının kaldırılması ile ilgili olduğu akla gelmektedir. Nitekim Tarih-i Cevdet'ten bu konu hakkında tafsilatlı bilgi edinilmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın naklettiğine göre yeniçerilerin mumcularından Arnavut İsmail'in oğlu Süleyman, Koca Mustafa Paşa civarında Feyzullah Efendi-zâde Küçük Şeyhin dervişlerindendi. Tophane Nazırı Mehmet Sadık Efendi ise ona müntesip olduğu için Mumcu Süleyman ile yakınlıkları vardı. Şeyh Efendi'nin iltimasıyla Mehmet Sadık Efendi, Mumcu Süleyman'ı Lebib Efendi'nin hanesinde saklamıştır. Ancak daha sonra durum açığa çıkmış ve yakalanan Süleyman Efendi idam edilmiştir. Tophane Nazırı ise ceza olarak Amasya'ya sürgün edilmiştir (Cevdet, 1309:175). Mehmet Sadık Bey'in Amasya'daki sürgün hayatı yaklaşık yirmi bir ay sürmüştü ve 15 Nisan 1828 tarihli bir fermanla sürgün yeri Bursa'ya tahvil edilmiştir (A.Ş.S. 72, 143/1). Bu süreçte hilaf-ı rıza hareketleri nedeniyle İmam Üsküdarlı Mehmet Rifat Efendi de Amasya'ya sürgün edilen şahıslardandır (A.Ş.S. 72, 38/1).

Bektaşî tarikatının faaliyetlerinin önlenmesi konusunda sürgünler genel bir tedbir olarak değerlendirilmekle birlikte izin verilen tarikatların yoluna girmeleri de diğer bir yol olarak tercih edilmekteydi. Nitekim Hacı Bektaş Şeyhi Hamdullah Efendi'nin affı için Sivas Valisi'nin Bab-ı Âliye bir inhada bulunmuş ve Kırşehir Mütesellimi'nden Hacı Bektaş'ta bulunan tekke ve dervişler hakkında ayrıntılı bilgi istenmiştir. Kırşehir Müteselliminin verdiği bilgiye göre tekkede yirmi altı derviş bulunmaktaydı. Bunların sorgulanması sonrasında sekiz nefer gönderilmiş diğerlerinin başlarındaki taşlar çıkarılarak Nakşibendi tarikatı üzere devam etmeleri konusunda taahhüt alınmıştır. Hamdullah Efendi'nin yerine Veliyyüddin Efendi Nakşibendi tariki üzere devam etmesi şartıyla tayin edilmiştir (BOA.C.EV.464/23489).

Sürgün edilen şahısların affedilmeleri kısa süre içinde gerçekleşmemiştir. Örneğin 7 Temmuz 1826 tarihinde Kara Ağaç Tekkesi'nde bulunanlardan yedi kişi Amasya'ya sürgün edilmişlerdi (A.Ş.S. 72, 43/2). Bunlardan biri de Hacı Hasan adlı dervişti. Hacı Hasan'ın eşi Aişe Hatun, kocasının Kara Ağaç Tekkesi'nde misafiren bulunduğunu, Amasya'ya sürgün edildiğinden beri hem kendisinin hem de iki çocuğunun perişan halde olduğundan bahisle eşinin salıverilmesini istemiştir. 9 Zilkade 1255/14 Ocak 1840 tarihinde Hasan'ın af edildiği anlaşılmaktadır (BOA.C.ZB.34.1680). Demek oluyor ki Derviş Hasan, yaklaşık on dört yıl Amasya'da sürgün hayatı yaşamıştır.

Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve bazı dervişlerin sürgün edilmesinden esas amaç ahali üzerinde Bektaşîlerin muhtemel olumsuz etkilerinin giderilmesiydi. Bu noktada devlet, dini yapı ile bir sorununun olmadığını ifade etmenin yollarını aramıştır. Nitekim taşraya gönderilen mübaşirler vasıtasıyla dini meselelerin tahsili ve namazların cemaatle kılınması konusunda hassasiyetini ifade ederek bozulmuş olan Yeniçeri ocağı ve bağlı gruplara karşı tavır alındığı, ahalinin inançlarıyla bir kavganın olmadığını gösterme gayreti içinde olmuştur (A.Ş.S. 72, 43/3). Adalet emirlerinde namaz ve oruç gibi dini meselelerde ahalinin hassas davranması özellikle ihtar edilmektedir. Nitekim 6 Temmuz 1826 tarihli Anadolu'nun sol koluna hitaben yazılan bir adalet emrinde "*âmme-i ehl-i İmana malum olduğu üzere din-i İslamın esas ve binası kitâbullâhın ahkâm-ı celîlesine ve sünnet-i seniyye-i Hazret-i Peygamberîye kemâl-i mütâbeatla şer-i şerîfin her bir emr ü nehyine inkiyad ve mutavaatdan ibaret ve 'ale'l-husus kelime-i şehadetden sonra savm-ı salat*

huşuları ikdam-ı ferâiz-i diniyyeden olarak belki ehl-i islâmın islamiyetine zahirde ancak bunlar alamet iken maazallâhu teâla bir vakitten berü ekseri nâsı gaflet ve cehalet istila ve bazılarını bir takım erbab-ı rafz ve ilhad-ı izlal ve iğva iderek sair feraiz-i vacibât şöyle dursun 'imad-ı din-i mübîn olan beş vakit namazı bile terk ve dürlü dürlü menahi ve fuhşiyatı bî perva irtikab ve i'tiyad ile perde-i namus-ı şeriatı hark ve hetk itmekte ve hatta ekseri kurâ ve kasabâtda cami ve mescidler mesdud ve muattal kalub ve minarelerinde Ezan-ı Muhammedî okunamyub namazı kılanlar dahi cemaati terk" edildiği belirtilmektedir (A.Ş.S. 72, 46/1).

Bu süreçte merkezin toplumun aydınlanması ve art niyetli odakların kontrolüne girmemesi amacıyla eğitimin önemini kavramış olduğu anlaşılmaktadır. Zira toplumun istenilen çizgiden uzaklaşmasının temel sebebi olarak cehalet ve ahalinin ekonomik zaruretleri gösterilmektedir. Ailelerin büyük bir kısmı çocuklarını mekteplere göndermediği gibi, gönderenler de beş altı yaşından itibaren çocukları mektepten alıp bir sanata vermeyi tercih etmekteydiler. Bu durum çocukların cahil kalmasına neden olmakta, dini eğitimini sağlam bir şekilde almayanlar arasında rafizi düşüncelerin yayılmasına imkan sağlamaktadır. Anlaşılan o ki devlet rahatsızlık duyduğu bektâşi anlayışının ortadan kaldırılması için eğitim verilmesinin bir mecburiyet olduğunun farkına varmıştır. Nitekim gönderilen adalet emirlerinde bu durum "*kendileri cahil oldukları misülli evladlarının cahil olmalarını dahi düşünmeyerek çocukları mektebe vermeyüb verenlere dahi beş altı yaşına vardığı gibi alub sanata verdiklerinden sabiler dahi küçükden cehaletle büyüyüb İslam ve şeriat ve din ve devlet ne demek olduğunu bilmeyerek nice nice şenaat ve menhiyyata cüret eylemekte ve bazı yerlerde ne 'ûzu billâh fâr-ı cehaletle tahlil-i muharremat misülli küfrü müeddi olacak derecelerde sû-i itikad ve rafz ve ilhada mübtela olmakda oldukları reside-i sem-i şahane olub ehl-i İslâmın bu derece gaflet ve cehalet ve bu mertebelere su-i itikad ve 'adem-i mübalatda ibtilaları kendülerine ukubat-ı uhreviye müstelzem olacağından ma'dâ dünyada dahi terbiye-i ilahiye ve mücazat-ı acileye giriftar olmalarına bais olacağı aşikar ...*" şeklinde ifade edilmektedir (A.Ş.S. 72, 47/1).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde birçok zaferin kazanılmasında önemli bir etken olan kadim Yeniçeri ocağı zaman içinde kuruluş gayelerinden uzaklaşmış ve zararlı bir yapı haline gelmiştir. Daha XVII. yüzyılın hemen başlarında bu ocağın kaldırılması ve yerine yeni bir ordunun kurulması düşünülmüşse de ocağın büyük tepkisi ve çıkardıkları isyanlar buna mani olmuştur. II. Mahmut Vaka-i Hayriye ile 1826 yılında kadim ocağın ilgasına muvaffak olunmuştur. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra İstanbul ve taşrada altı bin yeniçeri idam edilmiştir. Bu süreçte Amasya'da dokuz yeniçeri idam edilmiş, beşi ise Ankara, Çorum ve Niksar'a sürgün edilmiştir. Üç yeniçeri eşkıyası ise firar etmiştir. İdam emirlerinde maktul şahısların yeniçeriliği devam ettirmek istedikleri belirtilmektedir. İdam edilecek şahısların belirlenmesinde ahalinin önde gelenleri ve müftünün görüşünün dikkate alındığı görülmektedir. Bu durum otoritenin sağlanması konusunda merkezi otorite ile ahalinin işbirliği içinde olduğunu göstermektedir. Gerek idam edilenler gerekse firari olanların silahları açığa çıkarılmış ve sicillere kaydedilmiştir.

Devlet yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra göndermiş olduğu adalet emirleri ile dini konulardaki hassasiyetini ifade etmektedir. Ahalinin rafizi düşüncelere sapmaması için çocukların mekteplere devam etmeleri ve dini eğitimlerini düzgün bir şekilde almaları istenmektedir. Merkezi idare bu noktada eğitimin önemli bir araç olduğunun farkına varmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında ocakla bağları olan Bektaşî Tekkeleri kapatılmış ve birçok bektâşi sürgün edilmişti. Bektaşîlerin sürgün edileceği yerler seçilirken ilim merkezi bölgeler tercih edilmiştir. Hadim, Birgi ve Kayseri'nin yanında Amasya da bu süreçte öne çıkan ilim merkezlerindedir. Bu noktada Amasya *makarr-ı ulema* olarak değerlendirilmiş ve Bektaşîler *tashih-i itikad* etmeleri için buraya gönderilmişlerdir. Müftülere yazılan emirlerde sürgün edilen Bektaşîlerle ilgilenilmesi istenmiştir. Bu açıdan bakıldığında merkezi otoritenin Bektaşîlerin tecrit edilmesinden ziyade ıslah edilerek topluma kazandırılmaları öncelikli olarak tercih edildiği kanaatindeyiz. Bu süreçte Amasya'nın yakın çevresinde Tokat ve Zile'de otuz iki yeniçeri idam edilmiştir. Ayrıca Ayıntab'da uzun süre devam eden sorunlar yaşanmıştır. Diğer yandan devletin batı sınırında Bosna sancağında ciddi sorunların yaşandığı belgelere yansımıştır. Amasya sancağının yakın ve uzak çevresindeki söz konusu durum dikkate alındığında Amasya'da yeniçeriliğin kaldırılması sürecinde büyük bir infialin yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

A.Ş.S. 67

A.Ş.S. 72

A.Ş.S. 73

Ayıntab Şeriye Sicili, 142

BOA. DVN.MHM.d.242

BOA.C.AS.770/32599

BOA.C.EV.236/11793

BOA.C.EV.464/23489

BOA.C.ZB.34.1680

BOA.HAT.291/17405

BOA.HAT.292/17419

BOA.HAT.293/17470, 17470-A

BOA.HAT.294/17498

BOA.HAT.294/17499

BOA.HAT.294/17513-B, C, D, F

Ahmet Cevdet (1309). Tarih-i Cevdet, XII, Matbaa-i Osmâni, Dersaadet

Ahmet Lütfi (1290). ez-Tarih-i Lütfi, I, Matbaa-i Amire, Der-saadet

BEŞİRLİ, M. (2005). Tokat (1771-1853), Gazi Osman Paşa Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. Tokat

ÇADIRCI, M. (2013). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK Yay. Ankara

GÖKBİLGİN, M. T. (1997) "Sekban", İ.A., İstanbul Milli Eğitim Basımevi, C.X: 325-327.

Abdizade H. H. (2007) Amasya Tarihi, Amasya Bel. Yay. 4. Cilt Zeyli

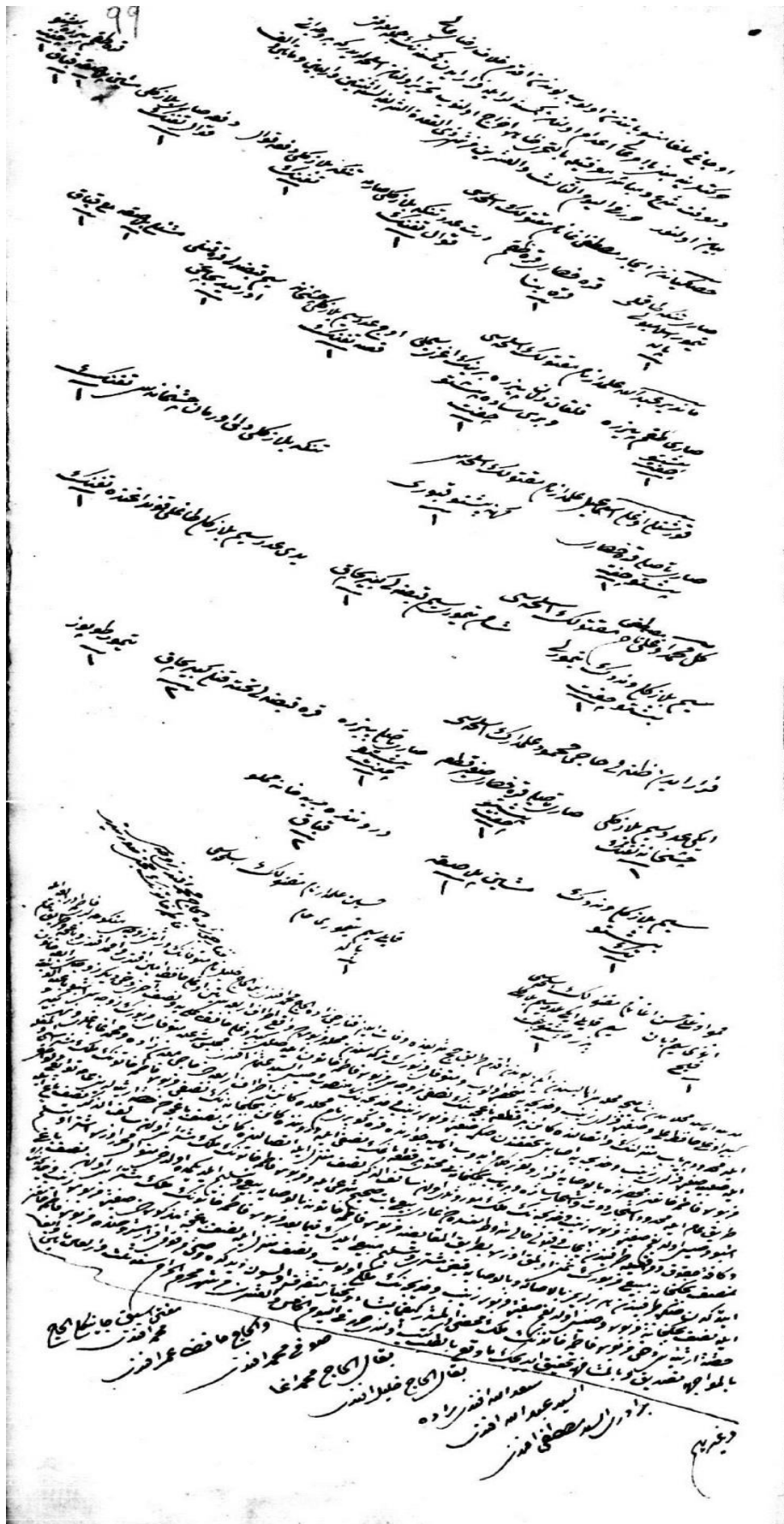
KARAL, E.Z. (2011). Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), C. V, TTK, Ankara

Mehmet Es'ad (1239). Üss-i Zafer, Süleyman Efendi Matbaası, İstanbul

Mustafa Vazih Efendi (2014). Belabilü'r-Rasiye fi Riyâz-ı Mesali'l-Amasiyye, Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi, Yay. Haz. Ali Rıza Ayar-Recep Orhan Özel, Amasya Bel. Kültür Yay. Amasya

EKLER

Ek 1: İdam edilen ve firar eden yeniçerilerin silahları

Ek 2: İcad Mustafa Ağa'nın idam ilamı

رسمه انديک احمد صبه

موضوع بیانی ۱۹۰۶م ۱۹۰۷م

او جامع غفاسه با نندون ایجا دصطفی انعام کسه نکت طور بیوب جایی اوجان نکلوز: منحوس نکت غوت با طلمنده اولدی بی رسده ش معده عالی اولمنز و یوشنلو حرکات نارضیه نتماس اولان اشغای نکلوز نکت و جو و خاست
الوده لر نکت بر یوزنم فاله بر لسی خصوصه ارام عایشه اذ خلق انیکه تاشی بر عتقی ارام سینه ذکر اولسان اشغای فتن اندیشه ارت اخذ و اعدا لری با بنده نثر خصد و ایدون فرموده اعلی لری مهر دار لری بی سینه
حسین کت قولدریم کسه نکت لری الورود لایم اکتصور مو جره لانه فتح و قزاق اولد قده وایم مطا و عینی بعد الا و ااستن لاله اشغای بر قومونون دنجور ایجا دصطفی انعام کسه موخت شرع و مستم افندی و ب شر
میر موی لیه قولدی موختی و جید انفا قید اذ و اعدام اولد نبعی حضور عالی بر نیه اعلام اولد نبعی او لکن لاله حره شه الیم اکاس عشر مرکز شه لری العده المنزیه سنه اثنی و اربعین و یا بین و الف

العده الای له و ام عمر حور الی له
السکی ح محمد اکو سینه کسه کسه کسه

HAT. 293/17470